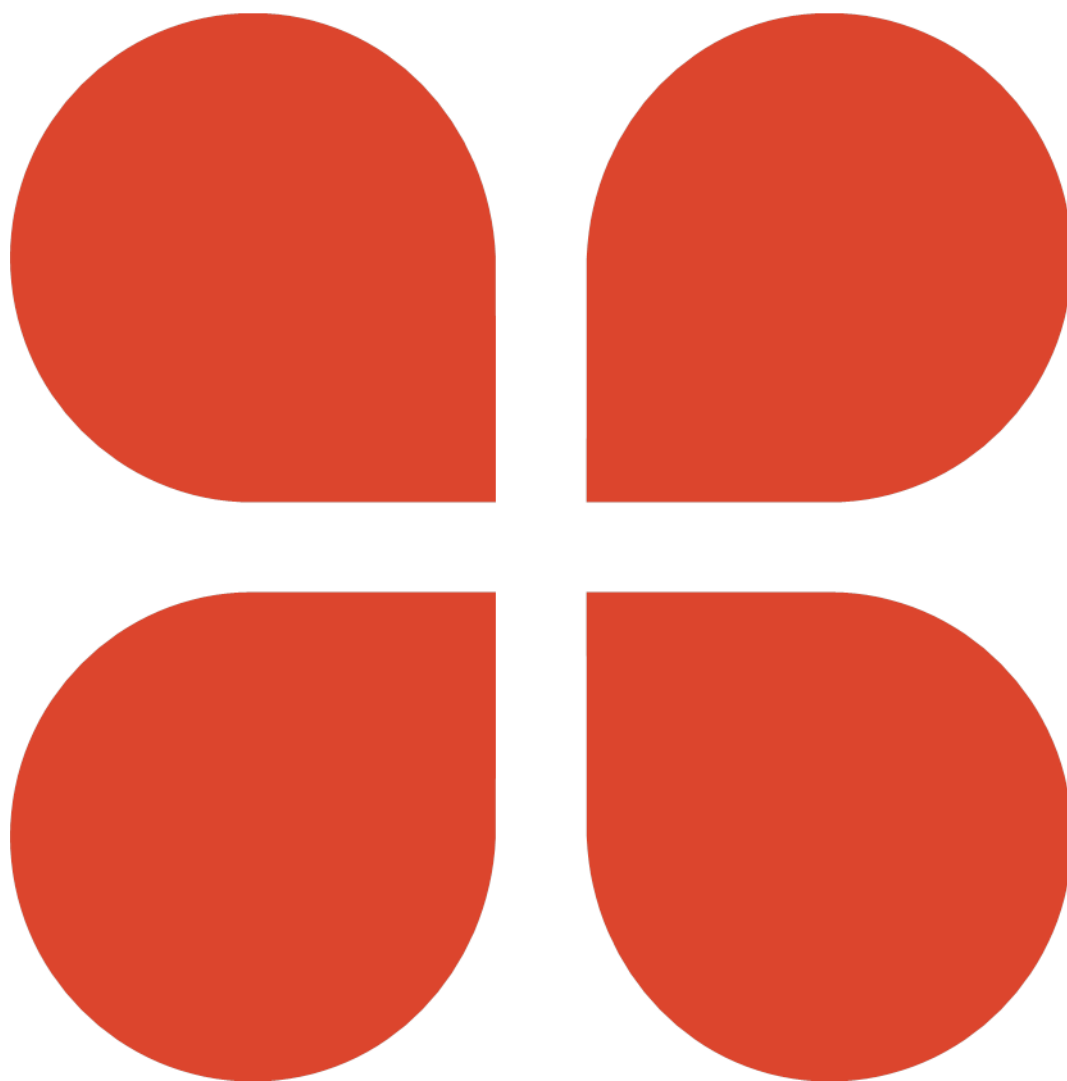

Ett runben från kvarteret Humlegården 12

Sigtuna, Uppland

Riksantikvarieämbetet
Box 1114
621 22 Visby
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2017
Ett runben från kvarteret Humlegården 12, Sigtuna, Uppland, dnr 3.5.1-02190-2017.
Upphovsrätt, där inget annat anges,
enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Ett runben från kvarteret Humlegården 12

Den 15 augusti 2016 fick jag genom ett e-postmeddelande från docent Jonas Ros, Stiftelsen Kulturmiljövård, veta att ett runben (fig. 1) hade påträffats i samband med en arkeologisk undersökning i kv. Humlegården i Sigtuna, Uppland (Länsstyrelsens dnr: 43111-18842-2016, KM:s benämning: Kv. Humlegården 12, Sigtuna FU, KM16079).

Benet har fyndnummer 2 och kommer från ett lager som enligt Ros preliminärt kan dateras till 1000-talet (sektion 1, lager 4).

Fig. 1. Det nyfunna runbenet från kv. Humlegården. Foto Magnus Källström.

Benet var vid fyndtillfället brutet i två delar och lämnades sedermera in till Acta KonserveringsCentrum AB för konservering. Där undersökte jag inskriften den 11 april 2017.

Inskriften finns på ett revben, som är 175 mm långt, 17–23 mm brett och 10–12 mm tjockt. Runorna är ristade på den konkava sidan av benet och inskriften står 35 mm från den bredare änden. Brottet går strax till höger om ristningen. Inskriften är 49 mm lång och består av 10–13 mm höga runor.

Fig. 2. Detalj av inskriften med benets bredare ände vänd åt vänster. Foto Magnus Källström.

Med utgångspunkt från benets bredare ände kan inskriften återges på följande sätt (fig. 2):

Enligt denna läsordning är de fyra första **p**-runorna bakvända, medan runorna 5 och 6 utgörs av två speglade **p**-runor som schematiskt kan återges som ϕ . De fyra **p**-runorna som följer därpå (runorna 7–10) är med denna läsriktning rättvända. Runa 11 ser ut att ha en kort ensidig bistav till vänster och är alltså troligen **a**. Bistaven är dock svagare än huvudstaven. Till höger om denna runa har en 2 mm bred flisa av ytlagret fallit bort, vilket har tagit bort mitten av den följande runan. Några bistavar finns inte bevarade i anslutning till denna huvudstav. På en tidig bild tagen med mobiltelefon av Jonas Ros sitter flisan fortfarande kvar och där framgår tydligt att runan aldrig har haft några sådana. Den bör följaktligen läsas som **i**.

En närmare granskning visar att ristningen måste ha utförts från två håll med utgångspunkt i de två speglade runorna i mitten (runorna 5 och 6). Genom att bistavarna i flera av **p**-runorna inte har dragits hela vägen in mot huvudstaven är det möjligt att någorlunda säkert bestämma i vilken ordning tecknen har tillkommit. De två ϕ -runorna har troligen ristats med benets bredare ände vänd *åt höger* (se fig. 3). Det framgår bl.a. av att bistaven på den vänstra runan (runa 6) nedtill inte går in mot huvudstaven. Med benet vänt på detta sätt blir också bistavarna på de fyra **p**-runorna som vänder sig mot benets bredare ände öppna nedtill. I runan längst åt höger (runa 1 i läsningen ovan) saknar bistaven helt förbindelse med huvudstaven.

Fig. 3. Detalj av inskriften med benets bredare ände vänd åt höger. Foto Magnus Källström.

Förmodligen har ristaren efter att ha fullbordat dessa runor börjat rista runorna från höger till vänster genom att förse de två först ristade runorna (5 och 6) även med vänstervända **p**-bistavar. Dessa vänsterbistavar skär i båda fallen över huvudstaven nedtill. I den ena runan (runa 5) har bistaven dessutom fått en något misslyckad form genom att ristaren har placerat ansättningspunkten för långt ned på huvudstaven. Efter att ha fullbordat dessa runor har ristaren fortsatt att rista **p**-runor i vänsterriktning. Den första

runan (runa 7) är uppenbarligen gjord med benet vänt på samma sätt som tidigare, vilket framgår av att kniven verkar sluntit och linjen först dragits för långt åt höger. De tre följande **þ**-runorna är med denna läsriktning alla öppna upptill, vilket tyder på att ristaren här har vänt på benet och fortsatt rista runorna med den bredare änden av benet vänd åt vänster. För detta talar också placeringen av **a**-bistaven i runa 11.

Om man i stället återger inskriften i den ordning som den har ristats blir resultatet detta:

þþþþþþ | þþþþþþaj
6 5 4 3 2 1 5 6 7 8 – 12

Det kan noteras att det rent textmässigt egentligen inte är någon skillnad jämfört med den tidigare återgivningen.

Två av **þ**-runorna har som nämnts den speglade formen Φ . Denna variant av runan förekommer även på ett runben från kv. Professorn 1 (U NOR2000;32B, Sl 89). Den ingår här i ett chiffer där en runföljd med tre bindrunor ska läsas från två olika håll och upplösas som **rap þat** dvs. *Rāð þat!* »Tyd detta!« (se Nordby 2012).

Runan **þ** bar som bekant under vikingatiden namnet *þurs* 'troll, turs' och det finns flera exempel på att denna runa har använts i olika magiska sammanhang och då troligen som en sorts begreppsruna. I litteraturen hänvisas ofta till den berömda vers 36 i Eddadikten *Skírnismál*, där Skirne använder denna runa för att tvinga jättinnan Gerd till ett kärleksmöte med hans herre Frej:

*Þurs ríst ek þér ok þriá stafí,
ergi, æði ok óþola.*

»Turs jag dig ristar och trenne stavar:
otukt, lidelse och otålighet.»¹

(övers. Brate 1913 s. 53)

Från Bryggen i Bergen kommer en fyrkantig pinne (N B556) med en inskrift som nästan ser ut som en illustration till denna strof. Centralt på en av sidorna står tre **þ**-runor djupt inristade omgivna av några lönnrunor, medan man en annan sida läser inskriften ...**umikmanekþik**, som säkert ska rekonstrueras som (fvn.) [*Mun þ*]ú mik, man ek þik »Älska du mig, jag älskar dig.»

I Sigtunamaterialet finns sedan tidigare flera exempel på inskrifter med upprepade **þ**-runor. På ett prylskaft (U ATA3621/75, Sl 114), som påträffades 1975 vid den s.k. Televerksgrävningen i Stora gatan, förekommer exempelvis runföljderna **þþf þþþ**, som nog bäst förklaras som

¹ Jfr Lars Lönnroth (2016 s. 127), som översätter de sista raderna med »raseri och kättja och tröstlös trånad«. Se även Pereswetoff-Morath 2017 s. 103.

en bokstavmagisk kombination av runorna **f** (*fē* 'fä; rikedom) och **þ** (*þurs* 'troll, turs').

Ett annat exempel är ett revben från kv. Trädgårdsmästaren 9 och 10 (U Fv1990;41A, Sl 20), som på den ena sidan bär fem tecken som ser ut som mer eller mindre lyckade försök att rista runan **þ**. Förmodligen ska även de två mer eller mindre missbildade teckenformerna på benets andra sida uppfattas på samma sätt. I detta fall ligger det närmast till hands att tänka på en skrivövning. En runföljd **þþþþi** förekommer på ett annat runben från samma undersökning (U Fv1992;164B, Sl 31). Även denna har tolkats som en skrivövning, men i detta fall är **þ**-runorna mer välformade. Slutligen kan nämnas ett runben från kv. Professorn 2 (U NOR1996;18A, Sl 65), som bl.a. innehåller en följd av inte mindre än sju runor av denna typ: **liþþþþþþþissi** ...-a...-.

Något entydigt svar på hur inskriften från kv. Humlegården ska uppfattas går knappast att ge. Antalet **þ**-runor blir antingen 10 om de speglade varianterna räknas som en runa var eller 12 om varje enskild komponent räknas. Om dessa siffror ska tillskrivas någon särskild mening är svårt att avgöra. Det kan dock nämnas att det var just tio runor på det valben med misslyckade kärleksrunor som Egil Skallagrimsson enligt sagan hittade hos en sjuk flicka i Värmland (se Bæksted 1952 s. 81, 195 ff.), medan 12 är en multipel av talet 3 som förekommer den ovan nämnda strofen i *Skírnismál*. Kanske ska man med denna bakgrund våga gissa att det rör sig om någon form av erotisk magi även här.

Samtidigt går det inte att utesluta att det handlar om en skrivövning. Denna kan i så fall vara besläktad med det chiffer som föreligger i den ovan nämnda *Rǫð þat*-inskriften från kv. Professorn 1.

Magnus Källström

Docent, runolog

Referenser

- Brate, Erik, 1913: *Sámunds edda*. Översatt från isländskan. Stockholm.
- Bæksted, Anders, 1952: *Målruner og troldruner*. Runemagiske studier. København.
- Lönnroth, Lars, 2016: *Den poetiska Eddan*. Gudadikter och hjältedikter efter Codex Regius och andra handskrifter. Översättning med inledning och kommentar. Stockholm.
- N B + nummer = preliminär numrering i Runearkivet, Oslo, för runinskrift funnen på Bryggen i Bergen.
- Nordby, K. Jonas, 2012 (publ. 2013): *Rǫð þat*, If You Can!, *Futhark: International Journal of Runic Studies* 3. S. 81–88.
- Pereswetoff-Morath, Sofia, 2017: *Vikingatida runbleck*. Läsningar och tolkningar. Uppsala.

- SI + nr = Runristade lösföremål från Sigtuna. Granskade och tolkade av Helmer Gustavson <<http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/sigtunas-losforemal/>>
- U ATA3621/75 = runinskrift från Stora Gatan vid Långgränd (SI 114) omnämnd i otryckt rapport av Margareta Douglas (ATA dnr 3621/75).
- U Fv1990;41A = runinskrift från kv. Trädgårdsmästaren 9–10 (SI 20) publicerad av Marit Åhlén i Fornvännen 85 (1990), s. 41.
- U Fv1992;164B = runinskrift från kv. Trädgårdsmästaren 9–10 (SI 31) publicerad av Marit Åhlén i Fornvännen 87 (1992), s. 164.
- U NOR1996;18A = runinskrift från kv. Professorn 2 (SI 65) publicerad av Helmer Gustavson i Nytt om runer 11 (1996, publ. 1997), s. 18.
- U NOR2000;32B = runinskrift från kv. Professorn 1 (SI 89) publicerad av Helmer Gustavson i Nytt om runer 15 (2000), s. 3.

